

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԻՆ ՄԱՐԵՄԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՈՒ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՄԱՐԵՄԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Բացատրական

Հ. Կ. Եկեղեցին մարեմական հինգ «Յայտնեալ ձգմարտութիւններն» ընդունելով՝ կ'ընդունի Տիեզերական Եկեղեցիին կողմէ պաշտօնապէս հռչակուած «Անարատ Յղութիւնը»¹, «Աստուածածնութիւն-Աստուածամայրութիւնը»², «Մշտնջենական Կուսութիւնը»³, ու «Վերափոխումը»⁴, Հրամանակարգ Վարդապետութիւնները, որոնք այսօր կը կազմեն մարեմախօս վարդապետութեան կամ մարեմաբանութեան չորս տոկմաները: Թէ՛ ընդունումը եւ թէ՛ հռչակումն անյետսկոչելի խորքով ու տարողութեամբ օժտուած են:

Գրութեանս յաջորդ երեք բաժանումները, «Մարիամ Մայրը մէր փրկութեան»⁵, «Մարիամ Միջնորդը շնորհքին»⁶ եւ «Մարիամ Փաստաբանը մարդկութեան»⁷, թէպէտ սուրբգրային ձգմարտութիւններ են, բայց եւ այնպէս դեռ չեն ստացած Հրամանակարգ Վարդապետութեան պաշտօնական յայտարարութիւնը, ինչ որ պիտի դիպի «ուշ կամ կանուխ»...:

1 Իբր Տոկմա հռչակուած է Պիոս Ը. Պապէն, 1854ին (HOLSTEIN, H., *Immaculate Conception*, in *Dictionary of Mary*, New York, 1985, 135-140):

2 Իբր Տոկմա հռչակուած է Եփեսոսի Տիեզերական Ժողովէն, 431ին (LAURENTIN, R., *A Short Treatise on the Virgin Mary*, Washington 1991, 57-67):

3 Իբր Տոկմա հռչակուած է Կ. Պոլսոյ Երկրորդ Տիեզերական Ժողովէն, 553ին (BEINERT, W., *Die mariologischen Dogmen und ihre Entfaltung*, in *Handbuch der Marienkunde*, Bd. 1, Regensburg, 1996, 266-363, 311):

4 Իբր Տոկմա հռչակուած է Պիոս ԺԲ. Քահանայապետէն, 1950ին (BERGER, R., *Pastoralliturgisches Handlexikon*, Freiburg, 2005, 334-335):

5 Հմմտ. Ծմ 3,15, Ես 7,14, Ղկ 1,38, Ղկ 2,35 եւ Յվի 19,26:

6 Հմմտ. 1Տիմ 2,5, Ղկ 1,38, Ղկ 1,41, Յվի 2,1, Յվի 19,26 եւ ԳԱռ 1,4:

7 Հմմտ. Ղկ 1,32, Ղկ 1,44, Յվի 2,3, Յվի 19,26, Յտ 12,1 եւ Յտ 12,17:

Հրամանակարգ Վարդապետութեան պաշտօնական յայտարարութեան ի նպաստ ժիրաժիր աշխատանքները յատկապէս կը տարուին մօտ քսան տարիներէ ի վեր թէ՛ Ամերիկայի եւ թէ՛ Եւրոպայի մէջ⁸:

Այդ աշխատանքներուն իր համեստ եւ օգտակար նպաստը կ'ուզեն բերել յաջորդ այս երեք բաժինները, որոնց մէջ շատ համառօտակի կը ներկայացնեմ Հայ Ժողովուրդին մարեմակա-նութեան համոզումն ու Հայ Եկեղեցիին մարեմաբանութեան ուսուցումը:

Մարիամ՝ Փրկչակիցն ու Մայրը մեր փրկութեան

Հայ մատենագիրներուն պրպտումներս եզրակացնել կուտան ինծի, թէ «Փրկչակից» ածանցաբառը գոյութիւն չունի մեր ոսկեդարեան ու դասական մատենագրութեան մէջ⁹: Նաեւ անգիւտ է ԺԲ-ԺԷ. Ժամանակաշրջաններուն միջնադարեան հայերէնին մէջ¹⁰:

«Coredeptrix - Փրկչակից» պատուանունն է Աստուածածնին, որով կը բացայայտուի Աստուածամօր փրկապատմականօրէն թէեւ մէկ անգամ դիպած, բայց եւ այնպէս միշտ արդիւնաբեր մնացող նպաստը կամ մասնակցութիւնն այն փրկագործութեան, զոր անոր Որդին՝ միակ «Redemptor - Փրկիչ» Յիսուս Քրիստոս

8 St'us օրինակի համար՝ MIRAVALLE, M., *Mary Co-redemptrix, Mediatrix, Advocate*, Santa Barbara 1993; LACOUTURE, D., *Marie, Mediatrix de toutes grâces*, Saint-Amand 1997; MÜLLER, G. L., *Mediatrix: Mittlerin der Gnade*, in MÜLLER, G. L., *Maria, Die Frau im Heilsplan Gottes*, Regensburg 2002, 251-260; *Mary Co-redemptrix, Doctrinal Issues Today*, Goleta 2002- SCHEFFCZYK, L., *Die bleibende Mittlerin*, in *Maria – Mutter und Gefährtin Christi*, Augsburg 2003, 176-192; MIRAVALLE, M., *“With Jesus”, The Story of Mary Co-redemptrix*, Goleta 2003; HAUKE, M., *Maria – “Mittlerin aller Gnaden”*, Regensburg 2004:

9 Նաեւ ԱԻԵՏԻՖԵԱՆ, Է. Գ. - ՍԻԻՄԵԼԵԱՆ, Է. Խ. - ԱԻԳԵՐԵԱՆ, Է. Մ., *Նոր քաղցիր՝ հայկազնի լեզուի*, Կո. Բ., Ս. Ղազար, Վեներիկ 1837, 964թ-965ա, եւ հմմտ. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ, Թ. Վրդ., *Համաքարքառ Հիմ եւ Նոր Կոստանայաց*, Երուսաղէմ 1895, 1516թ-գ:

10 ՂԱԶԱՐԵԱՆ, Ռ. Ս. - ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ, Հ. Մ., *Միջին հայերէնի քառարան*, Երեւան 2009, 793թ:

իր խաչամահով կատարեց ի խնդիր մարդերուն մեղքէն ազատութեան եւ Աստուծոյ հետ հաշտութեան¹¹ :

«Coredemptrix - Փրկչակից» իմացութիւնը, իր բազմազան հասկացողութիւններու եւ բացատրութիւններու ծիրէն ներս, սկսած է Ժ. դարէն՝ անցնելով ԺԴ-ԺԶ. դարաշրջաններէն եւ հասնելով Ի. դարն ու ներկայ ժամանակը լատինածէս Կաթողիկէ Եկեղեցիին մէջ, միշտ յարուցանելով թերուդէմ տեսութիւններ, որոնք տակաւին այսօր կը յուզեն աստուածաբանները, ընդհանրապէս, քրիստոսաբանները, մասնաւորապէս, եւ մարեմաբանները, յատկապէս¹² :

Ճիշտ է, թէ «Փրկչակից» բառը չկայ մեր մատենագրութեան մէջ, բայց այս պատուանունին համապատասխան շատ բառեր կը կիրարկեն թէ՛ Հայ Ժողովուրդի մատենագիրները եւ թէ՛ Հայ Եկեղեցիի ծիսակարգային մատենաները:

Մարիամի փրկչակցութիւնն արտայայտող՝ հայերուս կենսափորձառական մտածողութենէն ելած բառերէն կը յիշեմ՝ «Բարձող անիծից»¹³, «Անիծից Լուծիչ»¹⁴, «Բաւիչ մեղաց»¹⁵, «Մառ կենաց»¹⁶, «Մայր կենաց»¹⁷, «Մայր կենդանութեան»¹⁸, «Պարծանք եւ Մայր հաստատութեան մարդկան»¹⁹ :

11 Թէեւ Մարիամ Աստուածածնին՝ մայրեմի Փրկչակիցին դերին տարողութիւնը չորս հակիրճ գլուխներու մէջ ներկայացուցած եմ այլուր (ՀԱՅՈՒՆԻ, Մ., *Մարեմեան հանգամակս*, 34-34), սակայն եւ այնպէս շեշտելու եմ հոս, թէ Մարիամ Աստուածամօր փրկչակցութիւնը ոչ ինքնավարութիւն է, ոչ անկախութիւն է, ոչ օգնութիւն է, ոչ ամբողջութիւն է եւ ոչ լրացում է, այլ՝ միայն ենթակայութիւն ու ստորակարգութիւն է անոր Որդիին՝ իսպառ միակ Փրկչին կատարած փրկագործութեան ու քերած փրկութեան: Խաչեալ Աստուածամարդը պէտք չունէր մարդկային օգնողի, ամբողջացնողի եւ լրացնողի մը (LAURENTIN, R., *Le titre de Corédemptrice*, in *Etude historique*, Paris 1951):

12 Հմմտ. CAROL, J. B., *Our Lady's Coredemption*, in *Mariology*, vol. 2, Milwaukee 1957, 377-425:

13 Շարակնոց, 55, 84 եւ 86:

14 Ամդ, 73 եւ 86:

15 Ամդ, 73:

16 Ամդ, 11, 249 եւ 674:

17 Ամդ, 20:

18 Ամդ, 85:

19 Ամդ, 91:

Փրկչակից Յաւամօր փրկութեան և գործունէութիւնը չեղտաւորող ու դաւանող դրսեւորումներէն քանի մը իմացութիւններն են լոկ հետեւեալները՝ «Աթոռ փրկութեան»²⁰, «բոլորից փրկութեան Մայր»²¹, «փրկութեան Մայր»²², «Փրկութիւն»²³, «Ճանապարհ արքայութեան»²⁴, «Քաղաք փրկութեան եւ արդարութեան»²⁵, «Լուծիչ մեղաց մերոց»²⁶ ու «Մայր կենաց եւ փրկութեան ազգի մարդկան»²⁷:

Հայ ժողովուրդի մարեմականներուն սիրաբախ սրտերէն ու Հայ Եկեղեցիի մարեմաբաններուն սիրագով մտքերէն կը ձայնէ շարականագիրը. «Մայր Լուսոյ, Մարիամ սուրբ Կոյս, Քեւ բացաւ սրովբէսփակ դուռն դրախտին եւ Քեւ տուաւ մեզ փայտն անմահութեան, զոր ի նմա Զենեալն անմահ այսօր յերկնից լուսաւորեաց: Հոգեւոր երգով զՔեզ, Սրբուհի, մեծացուցանեմք»²⁸:

Մարիամի փրկչակցութիւնը գլխաւորապէս Առաքելական ու Կաթողիկէ մեր Հայաստանեայց Եկեղեցիին Շարականէն փաստող վերոնշեալ քանի մը բառական դաւանումներուն եւ մէջբերումին կը յաջորդեն քանի մը վկայութիւններ Հայ մատենագիրներէն ու Ս. Հայրերէն, որոնց համար Աստուածածինը անկասկածելիօրէն եղաւ ու մնաց Պատճառը եւ Ելակէտը բոլոր մարդերուն փրկութեան, ազատութեան, անմահութեան ու կեանքին:

«Ուրախացի՛ր բարեբաստութեամբ, անհարսնացեալ Մարիամ, անարատ Աղանի Քրիստոսի, շնորհատու Հոգւոյն Ընդունարան...: Ուրախացի՛ր լուսայեղց դիմակաւ Բերկրեալ եւ զուարթալից Սրտիւ, Օրհնեալը ի կանայս, Մայր կենաց եւ փրկութեան ազգի մարդկան...»²⁹:

«Ի ձեռն սրբուհւոյն Աստուածածնին խաչ ծագեաց յաշխարհս, Գաւազան զօրութեան...: Ի ձեռն սրբուհւոյն Անարատի

20 Շարակնոց, 91:

21 Անդ, 37:

22 Անդ, 41:

23 Անդ, 61:

24 Անդ, 86:

25 Տիրամայր 1, 27:

26 Տիրամայր 2, 71:

27 Տիրամայր 3, 253:

28 Ժամակարգութիւն Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, Վիեննա 1879, 847:

29 Երանելոյն Թէոդորոսի Քոթեմնադրի Միայնակեցի գովեստ ի սուրբ Աստուածածնին եւ ի միշտ Կոյսն Մարիամ, 1266թ եւ 1267ա:

մահ մեռաւ եւ դժոխք կործանեցաւ, եւ բանսարկուն, թշնամին մարդկան, լքեալ եղեւ ի ստորինս սանդարամետս Անդնդոց»³⁰:

«Այս է խորհուրդ՝ զաշխարհարարութեան ընթերցուածն կարդալ, եւ մանաւանդ յաղագս անուանն Եւայի, զոր կոչեաց Ադամ ի կատարման ընթերցուածին ոչ միայն վասն մայր լինելոյ ամենայն կենդանեաց, այլ վասն Կուսին Մայր լինելոյ ճշմարիտ Կենացն, որ ամենեցուն է Կեանք, որով կեամք եւ շարժիմք»³¹:

«Արդ, նախ քան զյայտնութիւն Տեառն Յունուարի ի Ե (5), սկսանի ի Ժամ Գիշերի զերգս օրհնութեան Աստուածամօր Կուսին եւ յայտ առնէ զաւետիս գալստեանն Քրիստոսի: Յառաջին մարգարէութենէ մարդոյն կոչելով զԿինն Մայր կենդանեաց, որ օրհնեալն ի կանայս՝ Աստուածածինն»³²:

«Խրախացի՛ր յաւէտ հրճուանօք, Բերկրեալդ ի կանայս, որ դժուարընդել դաստիարակաւն խաչի վարժեալ կրթեցար՝ Որդւոյ Քոյ կցորդակցութեամբ միատեւակն ժողկալութեամբ կրելով զերաշխէպ վշտաց Ծնիցելոյդ ի Քէն Տեառն՝ մշտաշարժարն մեռելութեամբ անձնատոչոր տօթով խարոկեալ:

Իբրեւ զորոջ անարատ քահանայական նուիրմամբ ի վերայ սիրոյ սեղանոյդ մատեար, ասրաբոյս եւ ստեւագիսակ զեղմնաբարձ մաքուր պատարագ՝ ի ճգնաւորական վարս ողջակիզեալ, քան թէ ի սրոյ հանդէս խողխողեալ:

Վասն այսորիկ ի նուէր Քոյ զենման հրեշտակացն պարք պաշտպանեալ, ընդ առաքելոցն գումար դասակցեալ, զմիայն Արժանիդ պատուեալ գովէին, սուրբ Աստուածածին»³³:

«Աղաչեմք զՔեզ, Սուրբ Աստուածածին,

Հրեշտակ ի մարդկանէ, մարմնատեսիլ Քերովբէ, երկնաւոր Արքայուհի,

Զի ի Քէն միշտ օգնեալ եւ բարեգործեալ

30 ԶԱՔԱՐԻԱ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, ի ննջումն ամէնօրինեալ Տիրուհւոյ Աստուածածնին եւ միշտ Կուսին Մարիամ, տ. 212-213, էջ 426, եւ տ. 217-220, էջ 426-427:

31 ՍԱՄՈՒԷԼ ԿԱՄՐԱՋՈՐԵՑԻ, Յաղագս տօնից տէրումնականաց, ի ՄՀ, հտ. Ժ., Անթիլիաս 2009, [703ա-734բ], 705բ:

32 Պատեառք ընթերցումոցն Սամուէլի եւ Պաղոսի եւ այլոց վարդապետացն ասացեալ, ի ՄՀ, հտ. Ժ., Անթիլիաս 2009, [735ա-737բ], 735բ:

33 ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ, Ներքող ի Սուրբ Կոյսն, (Բ. տարբերակ), 967բ-968ա:

Եւ ի մաքրական Քո ծնելութիւնդ ապաւինեալ եւ լուսա-
ւորեալ՝

Կեցից Քրիստոսի՝ Որդւոյ Քոյ եւ Տեառն»³⁴։

«Փառաւորեա՛ զՈրդիդ Քո ի Քեզ՝

Աստուածորէն ինձ հրաշագործել քաւութիւն եւ ողորմու-
թիւն,

Աղախին Աստուծոյ եւ Մայր։

Բարձրացի՛ պատիւ Քո ինեւ,

Եւ ցուցի՛ փրկութիւն իմ Քեւ»³⁵։

Ս. Ներսէս Լամբրոնացի, որ կը վարդապետէ, թէ Տիրա-
մօրմէն «ծագեաց Քրիստոս մեզ յոյս փրկութեան»³⁶, «հրաշապէս
եւ զտնտեսութիւնն որ ի Կոյսն խորհրդոյն Աստուծոյ աստուա-
ծաբանէր ... տնտեսութեանն հիացումն, զոր մատոյց Աստուածա-
մայր Կոյսն Աստուածութեանն»³⁷։

«Այսօր ժողովեալքս», որ հաւաքուած ենք «ի պատիւ Փոխ-
ման Տիրուհւոյ Կուսիս» եւ «ի տաճարս Մօր Տեառն Իսկուհւոյ
երկրպագութեամբ կալցուք զՆա Միջնորդ փրկութեան մերոյ»³⁸։

Մարիամը՝ իր Որդիին հետ մարդկութեան Փրկչակիցը կը
տեսնեմ Յակոբ Նալեան Պատրիարքին այս նախադասութեան
մէջ. «Կուսական արիւն նորա միաւորեալ ի Բանն՝ եղեւ զին փր-
կութեան ամենայն աշխարհի»³⁹։

Յակոբ Նալեան աւելի բացայայտ ու հզօր է իր այս սահ-
մանումին մէջ. «Եմօլտ սրբուհի Կոյսն ի սենեակ երկնային Փե-
սային, որպէս զխորհրդակից եւ Ազդօղ զհասարակաց փրկութե-
ան»⁴⁰։

34 ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ, Մատեան ռդրերգութեան, ի ՄՀ, հտ. ԺԲ., Ամթի-
լիսս 2009, [47-605p], Ա, տ. 5-6, 499 եւ տ. 25-27, 500։

35 Ամդ, Բ, տ. 42-44 եւ Գ, տ. 45-46, 501։

36 ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻ, Ներքողեան ի Վերափոխումն Ամենօրհնեալ
Աստուածածնին ասացեալ ի Ներսիսէ, 273։

37 Ամդ, 273։

38 Ամդ, 277։

39 ՆԱԼԵԱՆ, Յ. պտբ., Սրբուհի Կոյսն յղացաւ յարգանդին Ամնայի իրրեւ
զանուշահոտութիւն, 253։

40 ՆԱԼԵԱՆ, Յ. պտբ., Թէ սրբուհի Աստուածածնին որպէ՞ս եմուտ ի
տուն Զաքարիայ քահանայապետին մերոյ Քրիստոսի ի մերժին կողմն
վարագործին, 257։

Մարիամ, որ «երկնից կերտուած Տեառն Տաճար»ն է, կը հռչակուի «Փըրկարան Կոյս, Դու Արփի»⁴¹:

Հայ մատենագրութեան օրօրոցային տաղերգութեան մէջ նորութիւն կը կազմեն Մարտիրոս Արքեպս. Ուռումանեցիին տեսութիւնները, որոնք երգող Տիրամօր Սրտին ու բերնին մէջ դնելով՝ կը բացայայտէ անոր տենչը Որդիին բերելիք փրկագործութեան արագ լրումին: Խնդրանքին մէջ կը պարզուի Մարիամի փրկչակցութիւնը մայրական:

Ի Գէն հայցեմ քախանձանօք,
Սըրտահառաչ մեծ կականօք:

Լո՛ւր Մօրդ քանից Ամարատիս,
Եւ կատարեա՛ գաղերս Սըրտիս:

Փութա՛, Որդեակ, ի քեւս խաչիդ,
Եւ սեւեռի՛ր յընտրեալ փայտիդ:

Յանդուստ քըռեա՛ յատակս երկրին,
Յանհուն վիրապն նըսեմային:

Լո՛յծ ի նմանէ գխայթեալն յօձէն,
Զթաղեալն վիրօք յաղջամըղջէն:

Հանցես յերկինս յարփույ կամրն,
Յերամս երկնից նախնի պալատն:
Որդեակ Աստուած, անւառ Փըրկիչ,
Տե՛ս գկողկողանքս քոցով Սըրտիս:

Զարթի՛ր, Որդեակ իմ Արարիչ,
Կուսի Մօր կաթն կե՛ր, իմ Փըրկիչ:

Զարթի՛ր, Որդեակ, յարթուն քընդ,
Զի խայտասցիս ընդ Մօրդ Լուսոյ:⁴²

41 ՈՒՌՈՄԱՆԵՑԻ, Մ. արքեպս., *Տաղ Խսկուհւոյն Մօրն Աստուծոյ ի փըրկութիւն համայն հոգւոյ*, Տիրամայր 1, 215-217:

42 ՈՒՌՈՄԱՆԵՑԻ, Մ. արքեպս., *Տաղ ննջարանի Տեառն, օրօրոցին, երգով մաղթանս յԱստուածածնէ*, Տիրամայր 1, 218-220:

Աստուածաբանական վկայութիւն մըն ալ կը մէջբերեմ ժամանակակից այն Տիեզերական Եկեղեցիին Միրանաւոր Հայրապետէն, որ Հ. Կ. Եկեղեցիին իբր Կաթողիկոս-Պատրիարքը՝ ինքզինքն իրաւացիօրէն կը յորջորջէ «Ս. Լուսաւորչի անարժան Յաջորդը»⁴³։ Արժանաւոր Յաջորդն է նաեւ Հայ Ժողովուրդին մարեմականութեան սրտերուն եւ Հայ Եկեղեցիին մարեմաբանութեան մտքերուն։

«Յիսուս է մեր միակ Փրկիչը»։ Ան է քաւութիւն եւ թողութիւն մեղաց։ Ոչ մէկ տարակոյս, թէ Աստուծոյ Որդին կարող է միակը եւ առանձին փրկել մարդկային ազգը, սակայն Յիսուս իրականութեան մէջ, իր ազատ կամքով, չուզեց փրկութեան գործը ի կատար հանել առանց Մարիամու գործակցութեան։

Չէ՞ որ ի լրման ժամանակաց, «երբ հասաւ ժամը իրագործելու Մարդեղութեան խորհուրդը, ժամը մարդկային ազգի փրկութեան», Աստուած ղրկեց Գաբրիէլ հրեշտակապետը եւ ուզեց ունենալ սուրբ Կոյսին հաւանութիւնը։ Ուզեց, ուրեմն, գործնականին մէջ, որ մարդկային փրկագործութիւնը կախում ունենար Մարիամու ազատ հաւանութենէն։

Մարիամ ազատօրէն տալով պահանջուած հաւանութիւնը, ազատօրէն արտասանելով իր «եղիցի»-ն, մօտէն մասնակցեցաւ մարդկային ազգին փրկութեան գործին եւ դարձաւ իրապէս Փրկչակից Յիսուսի՝ ի փրկութիւն աշխարհի։

Նմանապէս կը կարդանք Ս. Աւետարանին մէջ՝ թէ Գողգոթա լէրան գագաթը զոհաբերուող Յիսուսի մօտ «կայր Մայր Նորա»⁴⁴։ այդ ուրիշ բան չի նշանակեր՝ բայց եթէ որ ինքն եւս, իբր Կոյս քահանայական, հրաժարելով իր մայրական իրաւունքներէն զոհուող Որդւոյն հանդէպ, եւ հանդիսանալով ամենեւին համակամ Աստուածային Փրկչին, զայն կը նուիրէր, կը զոհաբերէր մարդոց փրկութեան համար։

Մեր Ս. Հայրերը ճանչցած են այս ճշմարտութիւնը եւ աւանդած զայն մեզի շարականներու մէջ. «Զբոլորից փրկութեան Մայր... ամենեքեան օրհնութեամբ մեծացուցանեմք»։ «Ուրախ լի՛ր, Աթոռ փրկութեան, զՔեզ, Կոյս եւ Մայր, վերօրհնեմք զեկեալ Փրկող կենդանութեան ազգի մարդկան»⁴⁵։

43 Ա.ՂԱՅԱՆԵԱՆ, Գ.-Պ. կարտ., Զայմ հովուական, 163։

44 Թովհ 19,25։

45 Ա.ՂԱՅԱՆԵԱՆ, Գ.-Պ. կարտ., Զայմ հովուական, 165-166։

«Որդի Փրկիչին հետ՝ Մարիամ Փրկչակիցն է բոլոր մարդերուն բոլոր ժամանակներուն մէջ, եւ այդ՝ Որդի Աստուծոյ Մարդեղութեան Խորհուրդին տուած հաւանութեան առաջին երկվայրկեանէն:

Մարիամի «Եղիցի»-էն եթէ գոյացաւ Ս. Կոյսին Աստուածամայրութիւնը, ապա նաեւ յառաջացաւ Տիրամօր Փրկչակցութիւնը:

Մարիամի Աստուածամայրութիւնը ամենագէտ Աստուծոյ սիրազիւտն է, իսկ Կուսամօր Փրկչակցութիւնը ամենակարող Աստուծոյ ապացոյցն է»⁴⁶:

Մարիամ՝ Ընդունարանը, Բաշխողն ու Միջնորդը շնորհքին

«Միջնորդ» բառը ոսկեդարեան բառ է, որ գործածուած է եօթ անգամ Աստուածաշունչին մէջ⁴⁷:

Աստուածամօր մարդերուն նկատմամբ ունեցած գործօն դերին ու բարերար նպաստին ծիրէն ներս՝ Հայ Ժողովուրդին մարեմականութեան եւ Հայ Եկեղեցիին մարեմաբանութեան մէջ յարմարագոյն ու ամէնէն աւելի կիրառուած բառը, անունը եւ տիտղոսն է «միջնորդ»-ը, քանի անոր իմաստային պարունակին կը համապատասխանեն թէ՛ մարեմասէրներուն համոզումը եւ թէ՛ մարեմագէտներուն ուսուցումը:

«Մարիամի միջնորդութիւնը»⁴⁸ կը գոյանայ Մարիամի Աստուածամայրութենէն: Շնորհքն ինքնին ու շնորհքին Աղբիւրը միջնորդող Աստուածածինը ինքնաբերաբար կը դառնայ եւ կը մնայ Ընդունարանն ու Միջնորդը շնորհքին⁴⁹:

46 ՀԱՅՈՒՆԻ, Մ., Գերպծ. Դոկտ. Հ. Սահակ Եպս. Կոգեան, 642:

47 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ, Թ. վրդ., Համաքարքառ Հիմ եւ Նոր Կտակարանաց, 1018բ:

48 Տիրամայր 3, էջ 243-244:

49 Մէկ խորունկ ակնարկ մը Եկեղեցւոյ կենդանի աւանդութեան վրայ ցոյց կու տայ մեզի այդ աւանդութեան ծաղկումը եւ ընդլայնումը յանդիման մարեմեան միջնորդութեան: Լաւ հասկնալով, թէ վերջապէս ամէն ինչ կը կեդրոնացայ խորհուրդին վրայ փրկչական մարդեղութեան եւ հետեւանմանքուն վրայ, որոնք անկէ կը բխին: Եկեղեցւոյ Հայրերուն տեսութիւնը եւ խորհրդածութիւնը կը կեդրոնացան հիման վրայ Մարիամի Աստուածամայրութեան: Կոյսը՝ Մայրն է Աստուծոյ, Մայրը Փրկչին՝ ճշ-

«Հայր Աստուծոյ կամքը՝ իր Որդիին առաքումով մարդերուն փրկութեան ծրագիրը իրագործելու, եւ Մարիամի «եղիցի»-ն»⁵⁰ բացարձակ հաւանութիւնը «Բարձրեալին Որդի»-ին⁵¹ մարդեղութեան ու «Աստուծոյ Որդի»-ին մարմնաւորութեան⁵² իր կուսական արդանդին մէջ⁵³, դարձան ոչ միայն պատճառը Մարիամի մայրութեան ու Աստուածամայրութեան, այլ նաեւ նորկտակարանեան սկզբնաւորութիւնը թէ՛ աստուածային շնորհքին զեղումին մարդերուն վրայ եւ թէ՛ Աստուածածնի կարողութեան ու բաշխումի շնորհքին ծիրէն ներս, բայց մանաւանդ թէ՛ կուսամօր շնորհամայրութեան մարդերուն նկատմամբ»⁵⁴:

Հայ մատենագրութեան ու Շարակնոցին մէջ Աստուածածնին միջնորդութիւնը, շնորհաբաշխումն ու շնորհամայրութիւնը դաւանող բազմաթիւ որակումներէն կը յիշեմ հետեւեալ բանաձեւերը՝ «Միջնորդ»⁵⁵, «Դուռն երկնից»⁵⁶, «Ընդունարան եօթնարփեան շնորհաց»⁵⁷, «Միջնորդ օրինաց եւ շնորհաց»⁵⁸ եւ «Արարչին առ արարածս՝ Միջնորդ»⁵⁹:

մարիտ Աստուած եւ ճշմարիտ Մարդ: Ամէն ինչ կը հիմնուի ասոր վրայ: Գալով յետագայ աւանդութեան, ամ իբր միւթ խորունկ եւ ընդարձակ խորհրդածութեան՝ առած է Մարիամի միջնորդութիւնը յետ վերափոխման:

Յաջորդ դարերուն, Եկեղեցւոյ Հայրերը եւ աստուածաբանները խորհրդածեցին Աստուածամօր միջնորդութիւնը եւ տուին անոր պայծառ բացատրութիւնը: Ամենեւին պէտք չէ դիտել կամ հասկնալ Մարիամի միջնորդութիւնը իբր գուգահեռ, անկախ եւ մրցակից միջնորդութիւն մը Գրիստոսի միջնորդութեան» (ՀՈՒՐԵԱՆ, հ. Մ., *Մարիամ Աստուածածին Ամենասրբուհին*, 172 եւ 173):

50 Ղկ 1,38:

51 Ղկ 1,32:

52 Ղկ 1,35:

53 Ղկ 1,34:

54 ԹՈՓԱԼԵԱՆ, հ. Մ., *Մարիամ Հայ Մաշտոցին մէջ, ի Մարիամ Մարեմագիտական Ուսումնաթերթ*, Դ. (2007), թիւ 2 (11), Մայիս-Օգոստոս, 3ր-4ա եւ 6բ:

55 Տիրամայր 1, 29:

56 Շարակնոց, 86 եւ 622:

57 Ամդ, 23:

58 Ամդ, 91:

59 Տիրամայր 1, 29:

Հայ մատենագիրներն ու հայ սուրբերը մրցակցութեան մէջ են՝ բազմապիսի մարեմաբանական երանգներով հաստատելու եւ հռչակելու Տիրամայրը՝ Միջնորդուհին Աստուածութեան ու մարդկութեան միջեւ, ընդհանրապէս, իր Աստուածային Որդիին եւ իր մարդկային զաւակներուն միջեւ, մասնաւորապէս, եւ երկնաբաշխ շնորհներուն, յատկապէս:

«Միջնորդութիւն»-ին ու «Միջնորդ»-ին առընչութեամբ աստուածաբանական իրենց տեսութիւններուն եւ սահմանումներուն մէջ հայ մատենագիրներն ու հայ սուրբերը նաեւ կը կիրարկեն այլ առումներ ու բառեր՝ իրենց միտքն ու սիրտը բացայայտելու համար, ինչպէս՝ «Բաժակ», «Ընդունակ», «Մատակարար», «Աղբիւր» եւ «Կապ»: Արդ, ըմբոշխնենք այսպիսի վկայութիւններ:

«Այսօր երկիրս երկինք եղեւ, վասն զի տեսանի Աստուած եկեալ յաշխարհ: ...Ուրախացի՛ր, անհարսնացեալ Մարիամ, Մայր Տեառն, Բաժակ հոգեւոր եւ աստուածային շնորհացն...»⁶⁰:

«...Բազմաթիւ եւ բարձրագոյն բարեաց Ընդունակ եւ Մատակարար միայն Դո՛ւ, մաքուր կուսութեամբ է-ին խնկարան Տիրուհի օրհնեալ սուրբ Աստուածածին»⁶¹:

Մարիամի Որդիին «գտաք մեք ժառանգակիցք "Աբբայ հայր"՝ զԱստուած առձայնել ի ձեռն Քրիստոս միջնորդութեան, սուրբ Աստուածամայր»⁶²:

«Քանզի թէ չէր ի Քէն աճեալ Ուղէշն երկնային, ոչ էր պտղաբերեալ զԱնճաշակելին ի չրթանցն մեր Հաղորդութիւն»⁶³:

Կարնեցի Խաչատուր Վարդապետ Առաքելեան (1666-1740), որ իր դարաշրջանին եւ անկէ ետքն ալ հռչակուած էր «հանրագիտակ, աստուածաբան, փիլիսոփայ, մշակութային գործիչ, հայկական գլխաւորագրի տեսութեան հիմնադիր, քարոզիչ ու ճարտասան»⁶⁴, 1710ին հրատարակած հսկայ երկու հատորներուն մէջ կը քարոզէ, ի մէջ այլոց, «ի վերայ տօնախմբութեանց Աստուածած-

60 ԹԵՆՈՒՐՈՐՍ ՔՈԹԵՆԱԽՈՐ, Գովեստ ի սուրբ Աստուածածինն եւ ի միշտ Կոյսն Մարիամ, 1260թ եւ 1266թ:

61 ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ, Ներքող ի Սուրբ Կոյսն, (Բ. տարբերակ), 967ա:

62 Անդ, 967բ:

63 Անդ, 971բ:

64 ԼԱՃԻԿԵԱՆ, Լ., Խաչատուր Էրզրումեցի, ի Քրիստոնեայ Հայաստան Համրագիտարան, Երեւան 2002, 424-425:

նի»⁶⁵: «Բան եւ քարոզ յաղագս Յղութեան երանեցեալ Կուսին Մարիամու» ելոյթն աւարտած է հռետորական կտրուկ հարցադրումներով ու պատասխաններով՝ շեշտակի ուղղած իր ունկնդիրներէն իւրաքանչիւրին:

«Տեսե՞ր զազնուութիւն, զպատուականութիւն, զգօրութիւն, զգեղեցկութիւն եւ զսրբութիւն Մարիամու:

Կարօ՞տ ես Միջնորդի եւ Բարեխօսի. զնա արա՛ քեզ Միջնորդ եւ Բարեխօս:

Կարօ՞տ ես Մօր հաւատարմի. զնա արա՛ քեզ Մայր:

Կարօ՞տ ես Բարեկամի. զնա արա՛ քեզ Բարեկամ:

Կարօ՞տ ես Օգնականի. զնա կա՛լ քեզ ի յՕգնական:

Արդ յիշեա՛ զասացեալս եւ հայցեա՛ ի Տեառնէ, զի արժանի առնիցէ զքեզ նախախնամութեան Մարիամայ»⁶⁶:

«Մայր Աստուծոյ, Աղբիւր շնորհաց»⁶⁷:

Մարիամ «միայն ունի զմարդիկ առ Աստուած, եւ զԱստուած բերէ առ մարդիկ, եւ կապ շողկապոյ լինի միաւորութեան մարդկան առ Աստուած»⁶⁸:

«Որպէս Յիսուս է Միջնորդ Աստուծոյ եւ մարդկան ըստ մարմնոյն, այսպէս եւ Կոյսն է Միջնորդ ընդ մեզ եւ Որդին»⁶⁹:

«Ոչ միայն Փրկչակից, այլ նաեւ Բաշխող շնորհաց է Աստուածամայրը: Եիսուս է Ակն ու Աղբիւրը բոլոր շնորհներուն, "Անոր լրութենէն ամէնքս ընդունած ենք շնորհք շնորհքի վրայ": Քանի որ, սակայն, Եիսուս տրուեցաւ մեզի Մարիամու միջոցաւ, քանի որ Անոր մեղսաքաւիչ ու կենսապարգեւ արեան ակը Տի-

65 ՈՍԿԱՆԵԱՆ, Ն. - ԿՈՐԿՈՏԵԱՆ, Ք. - ՍԱԻԱԼԵԱՆ, Ա., Հայ գիրքը 1512-1800 թուականներին, Երեւան 1988, 179ա:

66 ԽԱԶՍՈՒՐ ԷՐԶՐՈՒՄԵՑԻ, Բանբ՝ եւ քարոզ յաղագս տէրունական տօնից եւ աւուրց աղուհացից եւ տօնախմբութեանց Մարիամու եւ սրբոյ Խաչի, Խո. Ա., Վեցետիկ 1710, 39ա:

67 ՈՒՌՕՄԱՆԵՑԻ, Մ. արքեպս., Հրեշտակական ողջոյնն առ Կոյսն ոսմաչափութեամբ յարմարեալ..., Տիրամայր 1, 203-206, 203:

68 ՆԱԼԵԱՆ, Յ. պօրթ., Յաղագս գերագանցազոյն կուսութեան Մարիամու Մօրն Աստուծոյ, Տիրամայր 1, 240-242, 241:

69 ՆԱԼԵԱՆ, Յ. պօրթ., Թէ սրբուհի Աստուածածինն որպէ՞ս եմուտ ի տուն Զաքարիայ Բահանյապետին մերոյ Քրիստոսի ի մերժին կողմն վարագուրին, Տիրամայր 1, 254-259, 255:

րամօր անարատ Սրտէն բխեցաւ, քանի որ Մարիամ գործակից եղաւ եւ Փրկչակից Յիսուսի՝ շնորհաց եւ բարեաց գանձը չահելու մէջ, Աստուած ազատօրէն ուզած է, որ բոլոր շնորհներու եւ պարգեւներու բաշխումն ալ կատարուի Մարիամու միջոցաւ:

Այս է պատճառը, որուն համար Ս. Եկեղեցին անդադար, անլուելի ձայնիւ կը դիմէ Ս. Աստուածամօր պաշտպանութեան, բարեխօսութեան, միջնորդութեան առ Քրիստոս, Որդի իւր եւ Աստուած մեր:

Այս ճշմարտութեան կը վկայեն մեր Ս. Հայրերը յատկապէս երգել տալով շարականին մէջ. «Առ Քեզ ապաւինիմք, Ամենասրբունէի, գերազոյն եւ հրաշալի, եւ Բաշխող բարութեանց, Աղբիւր ես ծարաւեաց եւ Հանգիստ աշխատելոց»:

Եւ աստուածաբան բանաստեղծը կ'ըսէ. «Ո՛վ Տիրունէի, այնքան մեծ ես եւ արժանաւոր, զի ով շնորհք կ'ուզէ եւ Քեզի չի դիմեր, կարծես կ'ուզէ թռչիլ առանց թեւերու: Քու մարդասիրութիւնդ օգնութեան կ'ուզէ հասնիլ ոչ միայն Քեզ պաղատողին, այլ յաճախ լիաձեռն կը փութայ նոյն իսկ աղաչանքէ ալ առաջ»⁷⁰:

«Աստուած զՄարիամ ընտրեց իբր միջոց մարդեղութեան: Մայր եղաւ Քրիստոսի եւ բոլոր անոնց, որոնք Քրիստոսիւ որդեգիր են Աստուծոյ: Երբ ըսաւ. «Ահա ասիկ Աղախինն եմ», եղաւ Մայր Աստուծոյ: Երբ Քրիստոս ըսաւ. «Ահա որդիդ», դարձաւ Մայր մեր, Մայր կուսական, ամենասուրբ, անարատ, ճշմարիտ, իրաւացի»⁷¹:

«Ս. Կոյսը ... ապահով եւ անչափ Ընդունարան աստուածային ձիրքերու ու շնորհներու: Հոգի խոնարհ, Սիրտ խոնարհ»⁷²:

Յայտմ ըսուած տեսութիւններուն եզրակացութիւնը շատ պարզ, շատ յստակ եւ շատ ուղիղ է իր ճշմարտախօսութեան մէջ, թէ Քրիստոս այնքան սիրեց մարդերը, որ զանոնք տուաւ իր Մօր, ինչպէս նաեւ Մայրը շնորհեց անոնց: Արդ, հոս են թէ՛

70 ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ, Գ.-Պ. կարդ., Ձայն հովուական, 166:

71 ԿՈԳԵԱՆ, Ս. եպս., Տիրամայր եւ համայնավարութիւն, Քարոզ, Զմմառ 30 Մայիս 1954, 1 եւ 2:

72 ԿՈԳԵԱՆ, Ս. եպս., Պտուղճ խոնարհութեան, Աստուած ամբարտաւանից հակառակ կայ, տայ շնորհս խոնարհաց (Յկր 4,6), Քարոզ, Պէյրուս 23 Մայիս 1955, 1:

հիմնական պատճառը Մարիամի՝ շնորհքի Մայրը, եւ թէ՛ անցամաքելի աղբիւրը Մարիամի՝ շնորհաբաշխումի Միջնորդն ըլլալու, եւ այն՝ մարդերուն նկատմամբ:

... Յիսուս Քրիստոսի՝ մեր Տիրոջ «աստուածայայտնութիւն»-ները, Տիրամօր «մարեմայայտնութիւնները եւ անոնցմէ սահմանուելիք Հրամանակարգ Վարդապետութիւնը, որ Եկեղեցիին բարձրագոյն Վարդապետումի Իշխանութեան կողմէ պիտի ըլլայ անսխալական ու անյետսկոչելի մեկնաբանութիւնը Ս. Գրքին, ըսել եւ հռչակել կու տան, ինչ որ Աստուածամարդը տեսաւ եւ որոշեց, թէ Մարիամ, որ Աստուածածինն է, Որդիին մէջ, Որդիին համար եւ միշտ Որդիէն ետք, ինչպէս իր Մայրն է յղութեամբ ու ծննդաբերութեամբ, այսպէս ալ մարդերուն Մայրն է շնորհքին ծնունդով եւ Փաստաբանը՝ շնորհքին միջնորդութեամբ»⁷³:

Մարիամ՝ Բարեխօսն ու Փաստաբանը մարդերուն

«Բարեխօս» բառը ոսկեդարեան գրաբար է, որուն կիրարկումն ութ անգամ կը գտնենք Ս. Գիրքին մէջ⁷⁴, իսկ «փաստաբան»-ը գործածուած է⁷⁵, քանի միջնադարեան բառ է, եւ անոր արմատը՝ «փաստ»-ը հաւանաբար առաջին անգամ կիրառած է⁷⁶ Յովհաննէս Զ. Կաթողիկոս Դրասխանակերտցի (850-925/930) պատմիչը⁷⁷:

«Մարիամ՝ Փրկչակիցն ու Մայրը մեր փրկութեան» եւ «Մարիամ՝ Ընդունարանը, Բաշխողն ու Միջնորդը շնորհքին» դաւանողն ու հռչակողը հետեւողական տրամաբանութեամբ կը

73 ԹՈՓԱԼԵԱՆ, Կ. Մ., Մարիամ Հայ Մաշտոցին մէջ, ի Մարիամ Մարեմագիտական Ուսումնաթերթ, Դ. (2007), թիւ 3 (12), Սեպտեմբեր-Դեկտեմբեր, 5ա-բ, եւ 7բ-8ա:

74 ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐԵԱՆ, Թ. վրդ., Համաքարքառ Հիմ եւ նոր Կտակարանաց, 274ա:

75 Ամդ, 1498գ:

76 Հմմտ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ, Կ. Գ. - ՍԻՒՄԵԼԵԱՆ, Կ. Խ. - ԱԻԳԵՐԵԱՆ, Կ. Մ., նոր քաղգիրք հայկագեան լեզուի, 935բ, եւ ԱՃԱՌԵԱՆ, Հ., Հայերէն արմատական քառարան, Կտ. Դ., Երեւան 1979, 484ա:

77 ՔԻՊԱՐԵԱՆ, Կ. Կ., Պատմութիւն հայ հիմ գրականութեան, Ս. Ղազար, Վենետիկ 1992, 292-295:

դաւանի եւ կը հռչակէ «Մարիամ Բարեխօսն ու Փաստաբանը մարդերուն»⁷⁸ :

Այս է պարագան մեր Հայ Ժողովուրդին մարեմականութեան ու Հայ Եկեղեցիին մարեմաբանութեան մէջ, ուր գործածուած տիտղոսներէն կը մէջբերեմ հետեւեալները՝ «Գրաւական կենաց մարդկան»⁷⁹, «Յոյս հաստատութեան մարդկան»⁸⁰, «Օգնական եւ Շնորհ աշխարհի»⁸¹, «Բարեխօս խոստովանողաց»⁸², «Հօր եւ Որդւոյ եւ Սուրբ Հոգւոյն սրբոյ գթոյն հաւասարեալ առ մարդիկ»⁸³ :

«Արդ, աղաչեմք զՔեզ, սուրբ Աստուածածին, լե՛ր Բարեխօս առ Որդիդ Քո եւ Աստուած մեր միշտ փրկել ի փորձութենէ, զի ձեռն Քո ի Նա հաւատացեալ ժողովուրդս եւ փառս մատուցանել Ծնիցելոյդ ի Քէն. այժմ եւ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն»⁸⁴ :

«... Այսօր փոխեցաւ երանելի Աստուածածինն, Մայրն միշտ կենդանի, քանզի զանմահութեան ճաշակեաց զբաժակ եւ միշտ բարեխօսէ վասն աշխարհի»⁸⁵ :

«... Յարժանահայց եւ յամենազօր Քոյ բարեխօսութիւնդ միշտ ապաւինեալ՝ մնամք ի հաստատութեան, խնամեալք եւ հանգուցեալք ընդ հովանեաւ պաշտպանութեան ամուր պատուարի սուրբ Աստուածածնիդ»⁸⁶ :

«... Ի ձեռն զօրեղ Քոյին հայցուածոց լիցի մեզ անդատապարտ համարձակութիւն յատենի մեծ եւ ահաւոր սուրբ Դատաւորին: Եւ գտցուք արժանի անբիծ վարուք, եւ ուղիղ դաւանու-

78 Հմմտ. Մ. Ա., Բովանդակութիւնը Աստուածամօր բարեխօսութեան, ի Աւետիք, քիւ 4-9, Պէյրութ 1988, 185, 192:

79 Շարակնոց, 23:

80 Անդ, 91:

81 Անդ, 91:

82 Տիրամայր 1, 54:

83 Զաքարիա Հայոց Կաթողիկոսի եւ Մուսիսի Քերդողի ի Փոխումն Աստուածամօրն եւ պատկերի նորա, 141:

84 ՊԵՏՐՈՍ ՍԻՒՆԵՑԻ, Գովեստ ի Ս. Աստուածածնին եւ ի միշտ Կոյսն Մարիամ, 395բ:

85 ԶԱՔԱՐԻԱ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, Ի ննջումն ամէնօրեան Տիրուհւոյ Աստուածածնին եւ միշտ Կուսին Մարիամ, տ. 212-213, 426 եւ տ. 217-220, 426-427:

86 ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ, Ներբող ի Սուրբ Կոյսն, (Բ. տարբերակ), 972բ:

Թեամբ՝ հաւատոցն հաստատութեամբ հանդիպիլ եւ անդանօր ընծայիւք բանից Քրումդ երանութեան. փառաւորել ընդ Քեզ եւ ընդ Քոյսն յանդիման դիմաց պաշտելի եւ պսակելի Քրում աստուածափայլ եւ լուսանշոյլ մեծ պայծառութեանդ զէութիւն անքակ եւ անքննելի սուրբ Երրորդութեանն ի միում տէրութեան եւ արարչութեան: Որում վայելչական պատիւ, եւ գովեստ անդադար երգոց այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն»⁸⁷:

Օծանդակեա՛ թեւոցդ աղօթիւք,
 Խոստովանեալ Մայրդ կենդանեաց,
 Բարեխօսեա՛, խնդրեա՛, աղաչեա՛,
 Զի ըստ անճառելի մաքրութեանդ՝
 Եւ ահա գրանիդ հաւատամ զընդունելութիւն:
 Արտասուօ՛ք օգնեա՛ վտանգելոյս, Գովեալդ ի կանայս,
 Ծունր խոնարհեցո՛ առ իմ հաշտութիւն, Ծնողդ Աստուծոյ,
 Ընդ իմում թշուառիս հոգա՛, Խորան Բարձրելոյդ,
 Զեռն տո՛ւր անկելոյս, Տաճար երկնային⁸⁸:

Հուսկ, իբր ներկայացուցիչ՝ կը մէջբերեմ հոգ չէ թէ անծանօթ հեղինակի մը ճառէն աղօթական ու ներբողական աղերսանքներու ոտանաւոր մը, որուն մէջ բացայայտ կամ լռելեայն կերպով համադրուած են համարեա բոլոր մարեմապատկան ճշմարտութիւնները, բայց մանաւանդ՝ Տիրամօր Փրկչակցութիւնը, Միջնորդութիւնը, Բարեխօսութիւնն ու Փաստաբանութիւնը:

Ընդհանուր խօսելով՝ արդէն Հայ Ժողովուրդին մարեմականներուն եւ Հայ Եկեղեցիին մարեմաբաններուն հետ գործ ունինք հոս, քանի այս «գրուածքի մէջ ժամանակի ընթացքին եղած (են) յաւելուածներ, որոնցմէ մի քանին բոլորովին ակներեւ են (քաղուածքներ Նարեկացիի Ս. Աստուածածնի ներբողէն, «Մատեան»ի ոճի ընդօրինակում, Ներսէս Լամրոնացիի վերջիշումներ, եւ այլն, եւ այլն): Պարզ կ'երեւի, որ շատ ճառերու եւ ճառագիրներու կնիքը կայ հոս դրուած, այլ եւ հայ խմբագրողէն եղած են յաւելումներ»⁸⁹:

87 ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ, *Ներքող ի Սուրբ Կոյսն*, (Բ. տարբերակ), 974ա:

88 ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑԻ, *Մատեան ողբերգութեան*, Բ, տ. 28-29, 35-37 եւ տ 38-41, 500-501:

89 ՏԱՍՆԱՊԵՏԵԱՆ, Թ., *Աստուածածնի մասին*, 121:

«Վասն որոյ աղաչեմք ըզՔեզ, սուրբ Աստուածածին Մարիամ, որ այնքան շնորհաց ընդունակ եղեր եւ ունիս համարձակութիւն բարեխօսել առ Որդին Քո Միածին՝ վասն քաւութեան մեղաց դաւանողաց Քոց, որք անկեալ երկիր պագանեմք առաջի մարդասէր, անոխակալ եւ անյիշաչար կամաց Քոց, Մայրդ շնորհաց եւ գթութեանց:

Գթա՛ յիս, որ դաւանողս եմ մայրութեան Քո Աստուծոյ եւ աղաչեա՛ վասն իմ զառ ի Քէն Ծնեալն:

Բամել զվարատեալս ի սուրբ Խորհրդոց, եւ զաղտեղեալս ի բարի գործոց, եւ տածել ի գաւիթս սրբութեան Մարմնացելոյդ առ ի Քէն:

Ի Քէն աղերսիւ հայցեմ, Տիրածին Կոյս Մարիամ՝ մի՛ անտես առներ զաղաչանս իմ, այլ մատո՛ Միածնի Քո եւ ա՛ռ ի Նմանէ ինձ ողորմութիւն:

Գորովագութ Մայր, Ծնող Աստուծոյ Բանին, զմեղօք հատեալս ի բարեաց աղաչանօք Քո պատուաստեա՛ առ Ծնեալն ի Քէն բարին:

Որ Բարեխօսդ ես ազգի մարդկան առ Միածին Քո Որդին, անմոռաց յիշմամբ պաղատեա՛ վասն մեր առ Ծնեալն ի Քէն Որդին:

Բաբունոյն էից Ծնող, մի՛ անտես առներ զմեզ, զի գին եմք արեան Փրկչին, որ ի Քէն ծնաւ յայրին:

Ինձ մեղաւորիս Դու լե՛ր Միջնորդ հաշտութեան մերոյ, արտասուօք հայցեա՛ վասն իմ Աստուծոյ Ծնող եւ Մայր:

Է ինձ երանի յայնժամ թէ լինիմ արժանացեալ մաղթանօք սրբոցն ընդ Քեզ Միածնին Քոյոյ տեսլեանն»⁹⁰:

Հայ Ժողովուրդին մարեմականութենէն եւ Հայ Եկեղեցիին մարեմաբանութենէն սերած «չարականներուն երգերն իբր յանկերդ ունին Աստուածամօր բարեբանութիւնը, գովաբանութիւնը եւ կամ խնդրանքն Անոր բարեխօսութեան:

Կը հայցենք Մարիամի բարեխօսութիւնը, երբ յանդիման ենք դժուարութիւններու եւ կամ վտանգներու»⁹¹:

90 Վիեննայի Մխթարեան մատենադարանին ձեռ. 10, Յայսմաւուրք, ԺԶ. դար, «Նաւասարդի ԻԱ. եւ Օգոստոսի ԼԱ: Գիւտ գօտոյ սուրբ Աստուածածնին» [18ա¹-19բ²], քդ. 19բ² (տե՛ս ՏԱՇԵԱՆ, Կ. Յ., *Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխթարեանց ի Վիեննա*, 55ա-ք եւ 57բ, քիւ 13):

- «Միայն Բեզի՛ Մօրդե եւ Կուսի կը մաղթենք Հայցելով Բեզմէ՛. «Անդադար բարեխօսէ՛ Գու Որդիիդ մօտ եւ մեր Աստուծոյ՝ փրկելու Համար մեզ փորձութենէն եւ մեր բոլոր վտանգներէն»⁹² :

«Կը Հայցենք նոյն բարեխօսութիւնը զերծ մնալու Համար յաւիտենական Հուրէն»⁹³ :

- «Բարեխօսէ՛ Միածինիդ՝ մեռելներէն Յարուցեալին մօտ, որպէսզի փրկէ մեր անձերը յաւիտենական կրակէն»⁹⁴ :

«Կը խնդրենք Աստուածամօր բարեխօսութիւնը Հասնելու Համար յաւիտենական երանութեան»⁹⁵ :

- «Բարեխօսութեամբդ փութացի՛ր, սուրբ Աստուածածին, փրկելու Համար ժողովուրդը մեղքերէն եւ ապականութենէն»⁹⁶ :

«Կը Հայցենք յարատեւ բարեխօսութիւնը Ամենասրբուհիին»⁹⁷ :

- «Դուռն, որ արեգակէն աւելի պայծառազոյն ես, ո՛վ Մարիամ, մի՛ դադրիր բարեխօսելէ մեզի Համար, Մայր Բրիստոսի եւ մեր Աստուծոյ»⁹⁸ :

«Կը խնդրենք Աստուածամօր բարեխօսութիւնը նոյնիսկ մեր ննջեցեալներուն Համար»⁹⁹ :

- «Լեռ վիմածին, Աղբիւր յորդառատ, Բարունակ ծաղկեալ, Այգի վայելուչ, Սերովբէ Հողեղէն, Բաբունի Բանին Տուն տնօրէնութեան, Տաղաւար Հողիին, Բեզմէ Մնեալին մօտ Դուռն միշտ բարեխօսէ՛ անդադար խնդրանքով՝ շնորհելու Համար թողութիւն մեր ննջեցեալներուն»¹⁰⁰ :

91 ՃՈՒՐԵԱՆ, Կ. Մ., Մարիամ Աստուածածին Ամենասրբուհի, 178-179:

92 Հմմտ. Յ. Բ., Փռնը մի ծաղկանց, Վեներիկ 1896, 163:

93 ՃՈՒՐԵԱՆ, Կ. Մ., Մարիամ Աստուածածին Ամենասրբուհի, 179:

94 Հմմտ. Յ. Բ., Փռնը մի ծաղկանց, 34-35:

95 ՃՈՒՐԵԱՆ, Կ. Մ., Մարիամ Աստուածածին Ամենասրբուհի, անդ:

96 Հմմտ. Յ. Բ., Փռնը մի ծաղկանց, էջ 37:

97 ՃՈՒՐԵԱՆ, Կ. Մ., Մարիամ Աստուածածին Ամենասրբուհի, անդ:

98 Հմմտ. Յ. Բ., Փռնը մի ծաղկանց, 163:

99 ՃՈՒՐԵԱՆ, Կ. Մ., Մարիամ Աստուածածին Ամենասրբուհի, անդ:

100 Հմմտ. Յ. Բ., Փռնը մի ծաղկանց, 62:

Վերջապէս, Մարիամ մեր Բարեխօսն ու Փաստաբանը նաեւ կը հանդիսանայ եւ կը մնայ երաշխիքը մեր յաւերժական ազատութեան¹⁰¹ :

- «Մեր Յոյսն ու մեր Ապաւէնը, ո՛վ Տիրամայր եւ Ս. Կոյս, Աստուածութեան հուրը չբոցակիզեց Քու արգանդդ, Տիրոջ Դուն բարեխօսէ՛ մեր փրկութեան համար»¹⁰² :

Հ. ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ԹՈՓԱԼԵԱՆ

101 ՀԱՅՈՒՆԻ Մ., Մարեմեան հանգանակս, 28 եւ 29:

102 Հմմտ. Յ. Բ., Փռնջ մի ծաղկանց, 116:

Riassunto**LA MARIANTIÀ DEL POPOLO ARMENO
E LA MARIOLOGIA DELLA CHIESA ARMENA****P. MESROB TOPALIAN**

La chiesa armena cattolica, accettando le cinque "verità rivelate" mariane, sottoscrive all'insegnamento della Chiesa Universale riguardo l'Immacolata concezione, la maternità divina, la verginità perpetua e l'assunzione. Nel presente articolo cercherò di delineare altri tre aspetti mariologici, che credo, prima o poi, verranno dogmatizzati dalla Chiesa. Essi sono: "Maria madre della nostra salvezza e corredentrice", "Maria mediatrice e dispensatrice di grazie" e "Maria avvocatessa dell'umanità".

Uno studio approfondito di tali aspetti nella tradizione della Chiesa armena, senza dubbio sarà una contribuzione ai lavori teologici in corso.

Ammettendo pure che la formulazione "Maria corredentrice" non è adoperata letteralmente nella tradizione antica, dobbiamo tener conto dell'uso di certi epiteti, che esprimono la stessa realtà, come ad esempio "Albero di vita", "Madre di vita", "Madre della Luce", "Madre della salvezza del genere umano". Espressioni, che spesso vengono usati nella tradizione liturgica, nell'innario che negli scritti dei Padri.

"Maria mediatrice e dispensatrice di grazie" è direttamente collegato alla maternità di Maria, che si presenta quale sorgente da cui sgorga la divinità, e per cui Essa diventa "Coppa", "Fonte", "Ricettacolo", "Madre".

Invece, per "Maria avvocatessa dell'umanità", la tradizione armena adopera espressioni come "Garanzia della vita degli uomini", "Speranza della salvezza degli uomini", "Aiuto e Grazia del mondo".